

Riktlinjer för biblioteksservice till dyslektiker

Av Gyda Skat Nielsen och Birgitta Irvall
IFLA, Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons

Översatt av Birgitta Irvall

Svensk Biblioteksforening

Svensk Biblioteksforening är en ideell forening med uppgift att verka för ett nationellt bibliotekssystem av hög standard. Foreningen har både bibliotek och enskilda personer som medlemmar och samlar drygt 3 500 personer och institutioner inom svenskt biblioteksväsende.

Översättning av IFLA Professional Reports, Nr. 70,
International Federation of Library Associations
and Institutions.

Svensk Biblioteksforening
Saltmätargatan 3A
Box 3127
103 62 STOCKHOLM
Tel 08-545 132 30
Fax 08-545 132 31

E-post info@biblioteksforeningen.org
Hemsida <http://www.biblioteksforeningen.org>

Riktlinjer för biblioteksservice
till dyslektiker

Av Gyda Skat Nielsen och Birgitta Irvall

IFLA, Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons

Översatt av Birgitta Irvall

© Gyda Skat Nielsen och Birgitta Irvall
Formgivning: Torkel Edenberg
Papper: Silverblade Silk 130 g
Markaryds Grafiska, 2005
2:a upplagan
ISBN 91-971498-3-7

Riktlinjer för biblioteksservice till dyslektiker

Av Gyda Skat Nielsen och Birgitta Irvall

Innehållsförteckning

Förord	5
Översättarens förord	7
Vad är dyslexi?	9
Den demokratiska aspekten	10
FN:s standardregler	10
UNESCO:s Folkbiblioteksmanifest	11
The Charter for the Reader	12
Bibliotekspersonalens kunskaper om dyslexi	12
Bibliotekshögskolorna	12
Vidareutbildning	12
Biblioteksservice till barn med dyslexi	14
Att känna sig välkommen till biblioteket	15
”Min egen bibliotekarie”	15
Inbjudande inredning	16
Medier för dyslektiker	17
Lättlästa böcker	17
Talböcker	17
Tidningar	18
Tidskrifter	18
Broschyrer	18
Inläsningstjänst	18
Video med lättläst text	19
Informationsteknologi	20
Marknadsföring	21
Bilagor	
FN:s standardregler	22
UNESCO:s Folkbiblioteksmanifest	23
Charter for the Reader	26
Dyslektikerna och biblioteken	29
Dansk biblioteksbroshyr	32
Bibliografi	34
Adresser till dyslexiföreningar	36

Förord

Under de senaste tio åren har intresset för dyslexi – eller läs- och skrivsvårigheter – i många länder vuxit inte bara bland forskare och andra berörda yrkesgrupper utan också hos allmänheten. Även om en del personer med läs- och skrivsvårigheter fortfarande tvekar om att avslöja sitt handikapp, diskuterar många nu de problem de möter i en värld full av bokstäver. Denna öppenhet har skapat en djupare förståelse för dyslexi och de problem detta osynliga funktionshinder medför för ca 8 procent av världens befolkning.

Vid 1997 års IFLA-konferens i Köpenhamn hölls en workshop arrangerad av IFLA:s Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons, LSDP, den danska biblioteksforeningens grupp för uppsökande biblioteksverksamhet och European Dyslexia Association, EDA, med titeln:

Tillgång till information: att ge service till personer med dyslexi. Utöver denna workshop hölls också en affischutställning.

Vid 1999 års konferens i Bangkok presenterade LSDP och EDA en ny affischutställning med titeln: Dyslexi finns överallt: Vad gör ditt bibliotek?

Det stora intresset och de många frågorna vid dessa konferenser visar tydligt ett ökande intresse för dyslexi bland bibliotekarier från hela världen, liksom en önskan att lära sig vad bibliotekarier kan göra för att ge service till denna stora grupp av funktionshindrade personer.

LSDP vill fortsätta på den inslagna vägen och utöka initiativen från 1997 och 1999 genom att publicera dessa Riktlinjer för bibliotekservice till dyslektiker. Informationen i riktlinjerna kan också, till en viss del, vara till nytta för bibliotek som ger service till andra grupper med lässvårigheter.

LSDP hoppas att dessa Riktlinjer kommer att inspirera biblioteken till att hjälpa dyslektiker att ta del av information och kultur på samma villkor som övriga medborgare.

Tack

Vi vill tacka de många personer som har hjälpt oss att sammanställa denna publikation:

Alla medlemmar i LSDP,
Birgitta Ahlén, Uppsala Stads- och Länsbibliotek,
Margareta Norberg, Eskilstuna Stads- och Länsbibliotek,
Susanne Bertschinger och Robin Salter, European Dyslexia
Association.

Vi vill också speciellt tacka Vibeke Lehmann, LSDP, för en översyn av språket i Riktlinjerna.

Översättarens förord

Den internationella biblioteksorganisationen, IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) vänder sig till alla typer av bibliotek i hela världen. Under divisionen för folkbibliotek finns sektionen LSDP, som arbetar med det vi i Sverige kallar för uppsökande biblioteksverksamhet d.v.s. biblioteksservice till äldre och funktionshindrade och bibliotek på sjukhus och fängelser. Sektionens styrgrupp, Standing Committee, har tidigare givit ut Guidelines för biblioteksservice till döva, till intagna på fängelser och till patienter på sjukhus. För mer information om IFLA se: www.ifla.org.

Riktlinjerna har skrivits på engelska av två skandinaver. De är skrivna för att kunna användas på alla typer av bibliotek i alla länder, även om vi mest tänkt på folkbibliotek. I Sverige har vi kommit ganska långt när det gäller att uppmärksamma dyslektikernas speciella behov på folk- och skolbiblioteken, i många andra länder har man inte ens börjat. Detta är en direkt översättning till svenska utan anpassning till svenska förhållanden. Enda tillägget är en kort svensk bibliografi som ersätter den engelska upplagans och adresser till svenska föreningar och institutioner. Jag hoppas att Riktlinjerna skall vara användbara också i Sverige. De finns redan översatta till: franska, spanska, tyska, danska, japanska, ungerska. Översättningar förbereds till italienska, ryska, kroatiska.

Jag är mycket tacksam för att Svensk Biblioteksforening gjort det möjligt att översätta och publicera Riktlinjerna och jag hoppas att fler av IFLA:s Guidelines kommer att översättas.

Birgitta Irvall

Vad är dyslexi?

”Dyslexi är ett komplext neurologiskt tillstånd med ärftlig bakgrund. Symptomen kan påverka många funktioner och kan beskrivas som en speciell svårighet i att läsa, stava och hantera skriftspråket. Ett eller flera av dessa områden kan vara påverkade.”

British Dyslexia Association

”Dyslexi är en medicinsk term, specifika inlärnings-svårigheter däremot är en pedagogisk. De används båda för att beskriva samma tillstånd och detta är – enligt många forskare – en genetiskt betingad organisk avvikelse i hjärnans språkcenter. Dyslexi eller ordblindhet som det också kallats orsakas inte av mentala funktionshinder, sjukdom i känselorganen, känslomässiga problem eller understimulering.

Man menar att det kan finnas flera orsaker till dyslexi, men den nyaste forskningen har funnit en ”gen”, som kan vara en möjlig orsak. Problemet kan ofta spåras tillbaka till en organisk avvikelse i hjärnan som är ärftlig. Det finns för närvarande ingen ”bot” för dyslexi. En dyslektisk person är dyslektiker hela livet och behöver utveckla strategier för att kunna leva med sina speciella problem.

Dyslexi finns i hela världen utan hänsyn till kultur eller språk. Det anses att omkring 8 procent av världens befolkning har dyslexi och dessa människor har alltså ett funktionshinder som gör det besvärligt att lära sig läsa och stava. 2-4 procent har allvarliga problem.

Dyslektiker har svårt att använda språket, både i skriftlig och muntlig form. Utöver problemen med att läsa, skriva och stava, blandar många dyslektiker ihop riktnings-angivelser, språkliga beteckningar och bokstäver, ord och siffror som liknar varandra. Även om de är intelligenta och motiverade har dyslektiska barn svårt att lära sig lika snabbt som sina jämnåriga om de inte får extra förståelse

och stöd. Men dyslektiska barn kan, när deras funktionshinder först har konstaterats, hjälpas till att lära sig läsa och stava med hjälp av specialundervisning som är framgångsorienterad, strukturerad och systematisk. Samtidigt behöver de också mycket stöd och uppmuntran.

Att man är dyslektiker betyder inte att man är ointelligent och många dyslektiker har med nödvändig hjälp från skolan eller privatundervisning kunnat klara av en universitetsexamen.”

European Dyslexia Association

Den demokratiska aspekten

Det är en demokratisk rättighet för alla att ha lika tillgång till kultur, litteratur och information. Det gäller även för dem som har olika grader av lässvårigheter. Det är av största vikt att alla medborgare kan få information om vad som händer i samhället. För att kunna utöva sina demokratiska rättigheter och styra sitt eget liv måste alla medborgare vara välinformerade.

Livskvalitet är också en viktig faktor. Att kunna läsa ger människor ett stort självförtroende och ger dem möjligheter att se världen i ett större perspektiv. De som kan läsa kan utbyta idéer, tankar och erfarenheter med andra och därigenom växa som människor.

Läsfrämjande åtgärder får ett starkt stöd i Förenta Nationernas standardregler för funktionshindrade och i UNESCO:s Folkbiblioteksmanifest, liksom i The Charter for the Reader.

FN:s standardregler

1993 antog FN ett dokument med titeln: Standardregler för funktionshindrades likaberättigande (svensk text som följer en senare upplaga se bilaga 1). Standardreglerna är inte tvingande, men de kommer att bli allmänt accepterade, när de hunnit genomföras i ett stort antal länder. Regel 5 säger att regeringar skall utveckla strategier för att göra information och dokumentation tillgänglig för alla personer med funktionshinder och de skall vidare uppmuntra media, speciellt TV, radio och tidningar att göra sina tjänster tillgängliga. Regel 10 tar upp att människor med funktionshinder skall kunna delta i kulturella akti-

viteter på lika villkor och att länder skall utveckla och implementera metoder för att göra litteratur, film, och teater tillgänglig för personer med funktionshinder.

UNESCO:s Folkbiblioteksmanifest

UNESCO publicerade en tredje version av Folkbiblioteksmanifestet i november 1994 (se bilaga 2). Detta viktiga dokument uttrycker UNESCO:s tro på folkbiblioteken som kraftcentrum för utbildning, kultur och information och som en viktig institution för att främja fred och andlig frihet för alla män och kvinnor.

”Folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med olika handikapp, patienter på sjukhus eller interner inom kriminalvården.”

Charter for the Reader

The International Publishers Association och the International Book Committee antog 1992 sitt gemensamma ”Charter for the Reader” (se bilaga 3). Denna deklaration understryker att läsning är nyckeln till vårt kulturella och vetenskapliga arv och att läsning också är ett viktigt led i ansträngningarna att främja internationell förståelse. En demokrati behöver medborgare som är välinformerade. Det tryckta ordet är ett viktigt bidrag till varje människas personliga utveckling och hennes syn på omvärlden.

Det behövs information om läsningen. Det enda sättet på vilket man kan ge alla tillgång till läsning är att förläggare, bibliotek och andra förmedlare av information ingår i ett samarbete med olika kulturella, pedagogiska och sociala organisationer, som arbetar för att främja läsning. Ett sådant samarbete mellan offentliga och privata intressen ger de bästa möjligheterna för att leva upp till behovet av läsning på ett globalt plan.

Bibliotekspersonalens kunskaper om dyslexi

Många dyslektiker tycker att bibliotek inte har något att erbjuda dem. ”Jag besöker inte bibliotek, för jag vill inte misslyckas igen”, sade en ung man med dyslexi (se bilaga 4).

Bibliotekarier kan ha svårt att förstå att det för många människor kan fordras stor självövertvinnelse för att gå in på ett bibliotek. Därför är det hela personalens ansvar att se till att svaga läsare känner sig välkomna när de besöker biblioteket.

Dyslektiker har ofta dåligt självförtroende. Under sina skolår har de många gånger upplevt misslyckanden som gör dem mycket sårbara. Vi måste göra en extra insats för att ge denna stora grupp människor, som är ovana vid bibliotek, ett varmt välkomnande när de kommer. Detta kanske betyder att man måste ändra på personalens attityder och lära dem hur man på bästa sätt betjänar dyslektiker.

En del bibliotekarier kanske tycker att låntagare med läsproblem är besvärliga och mindre intressanta än andra besökare. Denna attityd kan bero på dålig undervisning på bibliotekshögskolan och avsaknad av kunskap om olika funktionshinder.

Bibliotekshögskolor

Det är viktigt att bibliotekarieutbildningarna också har läshandikapp (och andra funktionshinder!) med i kursplanerna. Studenterna måste få en bred kunskap om olika läshandikapp och de behov som de berörda har. Det kan vara bra att bjuda in en dyslektiker som kommer till bibliotekshögskolan och berättar för de studerande vad han eller hon skulle vilja att biblioteken hade för service och vilka medier man bör satsa på. En sådan direktkontakt är ofta det bästa sättet att få en djupare förståelse för funktionshindrades speciella förhållanden och problem.

Vidareutbildning

Man kan också skapa en större förståelse för dyslexi genom att arrangera workshops, konferenser eller annan vidareutbildning med fokus på bibliotekens service till låntagare med läsproblem. Utbildningen är en uppgift för bibliotekshögskolor, länsbibliotek, den nationella biblio-

teksföreningen eller andra utbildningsanordnare – helst i samarbete med någon dyslexiförening. Alla personalkategorier på folk- och skolbibliotek bör delta i de här formerna av vidareutbildning.

Att en dyslektiker deltar i ett eller flera personalmöten för att informera all personal om sina problem och behov kan öka förståelsen för funktionshindret hos alla.

Biblioteksservice till barn med dyslexi

Barnbibliotekarier bör ha en omfattande kunskap om läsproblem och alla medier som finns för läsning på olika nivåer. Barnbibliotekens bestånd bör omfatta ett brett urval av rim och ramsor, lättlästa böcker, böcker med många illustrationer och talböcker.

En speciell sorts talböcker där texten läses med två eller tre olika hastigheter är också användbara för de läsare som behöver följa med i texten och läser långsamt. Alla barn med lässvårigheter bör få möjlighet att uppleva läsglädje genom att lyssna på talböcker. Ett barn som upplevt läsglädje kommer att arbeta hårdare för att förbättra sin läsförmåga.

Biblioteket kan samarbeta med förskolan för att erbjuda böcker med rim och ramsor, som utgör en bra träning som grund för senare läsinlärning, speciellt för dyslektiska barn. Biblioteket kan också förse skolor och föräldrar med lästräningsmaterial, till exempel böcker kombinerade med talböcker, lättlästa böcker, noggrant valda texter på lämplig läsnivå, liksom lästräningsprogram på datorer. Ett nära samarbete mellan skolor, bibliotek och föräldrar är väsentligt för barn med lässvårigheter. Det är dock viktigt att komma ihåg att många föräldrar till dyslektiska barn själva är dyslektiker och då kan de inte läsa högt för sina barn eller hjälpa dem med studierna. Trots problem kan de flesta barn med rätt träning lära sig att läsa och skriva.

Att känna sig välkommen till biblioteket

Om bibliotekspersonalen är välutbildad och har en positiv inställning till människor med särskilda behov känner de till att en person med dyslexi som besöker biblioteket för första gången inte själv kan hitta det han/hon söker utan hjälp. Det är självklart att det inte behövs något intyg om funktionshindret för att få en hövlig och rätt avpassad hjälp.

”Min egen bibliotekarie”

Som dyslektiker blir man glad över att möta en bibliotekarie som har en ingående kunskap om läsproblem och som dessutom kan leta upp media som passar människor med läs- och skrivsvårigheter. Detta kallade en dyslektiker en gång ”min egen bibliotekarie”. Denna bibliotekarie skall också kunna svara på praktiska frågor om funktionshindret, till exempel ”Var kan jag få hjälp med att förbättra min läsning?” eller ”Finns det en lokalavdelning av Förbundet Funktionshindrade med Läs- och Skrivsvårigheter här i kommunen?”

”Dyslexibibliotekarien” skall vara en del i ett brett nätverk för stöd som inkluderar skolor, kommunala myndigheter, och handikapporganisationer. Ett bra resultat av detta samarbete kan till exempel vara en broschyr med information om dyslexi och fasta tider på biblioteket för lärare och föräldrar som vill fråga om lämpliga media och annan service från biblioteket till läshandikappade.

Bibliotekets information till vuxna med dyslexi och till föräldrar med barn med läs- och skrivsvårigheter bör också omfatta en inbjudan till att på biblioteket få möta representanter för lokalavdelningen av Förbundet Funktionshindrade med Läs- och Skrivsvårigheter och kommunens skolväsen. Ett rum på biblioteket med en dörr att stänga bör användas vid sådana möten. Biblioteket representerar ett neutralt område för både vuxna, föräldrar och barn med läs- och skrivsvårigheter. Erfarenheten visar att de som får möjlighet till att delta i sådana möten kommer därifrån med mycket användbar information. De tycker också att det är värdefullt att möta andra med samma problem.

Inbjudande inredning

Det är mycket viktigt att de media som vänder sig till personer med läsproblem är centralt placerade så att besökarna ser dem genast när de kommer in på biblioteket. Människor som inte är vana biblioteksbesökare skall kunna hitta ”sina media” utan att behöva fråga och på det sättet avslöja sitt funktionshinder.

Skyltningen bör överallt på biblioteket vara tydlig och lätt att läsa. Piktogram på alla skyltar anbefalls varmt (de är också bra för bibliotekets övriga brukare). En färgad linje i golvbeläggningen som leder till relevanta media är också en god hjälp för personer med lässvårigheter, lika väl som för synskadade låntagare.

Avdelningen för svaga läsare skall vara inbjudande inredd och erbjuda en sittgrupp. Det skall finnas en spelare för talböcker med hörlurar, så att man kan provlyssna på böcker man vill låna. Datorer och andra tekniska hjälpmedel skall också finnas på avdelningen (se vidare under avsnittet Informationsteknologi).

Ovanstående modell kan användas både på små och stora bibliotek. Det krävs inte en massa pengar för att inrätta en ”oas” i biblioteket för de svaga läsarna. Det viktigaste är att biblioteket har en positiv inställning och välkomnar dyslektikerna.

Medier för dyslektiker

Lättlästa böcker

Lättlästa böcker beskrivs i IFLA Guidelines for Easy-to-Read Materials (1997).

Det finns två typer av lättlästa böcker:

1. Bearbetningar av existerande böcker
2. Böcker skrivna speciellt för personer med olika typer av läsproblem

Till vissa lättlästa böcker görs också en inläsning. Läsaren lyssnar på inläsningen och följer samtidigt med i texten i den tryckta boken. Detta är ett mycket bra sätt att förbättra sin läsförståelse.

Dyslektiker hör till de grupper som kan ha nytta av lättlästa böcker.

Talböcker

Att lyssna på en inspelad bok är en stor hjälp för dyslektiker. Genom att läsa med öronen istället för med ögonen får de tillgång till samma litteratur som alla andra.

Talböcker/ljudböcker på kassetter eller nya digitala media produceras antingen av kommersiella förlag eller av bibliotek för synskadade och andra läshandikappade. Copyrightlagar som gäller produktion och utlån av talböcker skiljer sig mycket från land till land. Det är viktigt att lagarna ger dyslektiker rätt att låna talböcker, även om dessa produceras främst för synskadade. Folkbibliotek bör samarbeta med bibliotek för synskadade i varje enskilt land för att alla som behöver det skall få rätt att använda talböcker.

De nya digitala talböckerna som nu långsamt ersätter de gamla på kassetter har mycket bättre sökmöjligheter, som gör det möjligt att hitta ett nytt kapitel eller en sida direkt. Det går också att lägga bokmärken. Denna nya teknologi kommer att göra det lättare att studera med hjälp av talböcker.

En speciell sorts talböcker läses in med två eller tre hastigheter. De är användbara för att träna både läsfärdighet och läsförståelse. Läsaren lyssnar på en lämplig läshastighet och följer med i den tryckta boken.

Dessa talböcker finns både för barn och vuxna och de används idag i många skolor för lästräning. I Skandinavien samarbetar skolor och bibliotek med att använda talböcker kombinerade med tryckta böcker. Barn lånar också talböcker för nöjesläsning. Denna service är mycket populär.

Tidningar

I ett demokratiskt samhälle är tidningar en väsentlig informationskälla. I många länder läses nationella och lokala tidningar in på band, främst för synskadade. I Sverige finns också en elektronisk version av några dagstidningar som kan läsas på dator med hjälp av förstorad text eller syntetiskt tal.

Copyrightlagar utgör ett problem, eftersom de i många länder begränsar användningen av dessa tidningar till synskadade. Det är viktigt att bibliotek förespråkar alla läshandikappades rätt att använda tidningar på band eller i digital form.

I en del länder finns också lättlästa versioner av tidningar som är användbara för en stor grupp med olika typer av läshandikapp.

Tidskrifter

Människor med läshandikapp behöver få tillgång till information i annan form än böcker, till exempel inlästa tidskrifter. Tidskrifterna innehåller löpande information om världshändelser, vetenskap, medicin och olika konsumentområden. Inlästa tidskrifter finns ofta på bibliotek för synskadade. Bibliotekets personal bör informera dyslektiker om dessa resurser och hur man kan få ta del av dem.

Broschyrer

Broschyrer och annat informationsmaterial från kommuner, landsting och stat skall också finnas tillgängliga på band eller digitalt. Genom att materialet läses in kan personer med läs- och skrivsvårigheter också ta del av informationen, som kan vara viktig för deras vardag.

Inläsningstjänst

För en person med lässvårigheter kan det innebära stora problem att ta del av personliga brev och annan skriftlig information. Biblioteket kan

erbjuda en inläsningstjänst för dyslektiska låntagare dit de kan ta med sig eller skicka in det de vill ha inläst. Biblioteket kan också skanna in texten och brukaren kan läsa den i en dator med hjälp av talsyntes.

Video med lättläst text

Video är ett bra medium för människor med läs- och skrivsvårigheter. Men, i länder där video textas istället för att synkroniseras, har dyslektiker ofta svårigheter att följa texten som går för fort för dem. I Danmark har flera spelfilmer textats på ett lättläst språk, vilket inte nödvändigtvis gör filmen mindre intressant för tittaren.

Informationsteknologi

Att använda multimediatatorer med bilder, ljud och text kombinerat är ett nytt och utmanande sätt att studera för personer med läsproblem. Men eftersom korrekt stavning är nödvändig för att hitta den önskade informationen utgör de även ett problem.

Idag finns många stavnings- och grammatikprogram tillgängliga, även sådana som speciellt riktar sig till dyslektiker. Biblioteket kan köpa några sådana program och demonstrera deras användbarhet för föräldrar, elever och lärare. Datorn skall stå i en avskild del av biblioteket för att man skall kunna utnyttja den i lugn och ro. Bibliotekspersonalen skall kunna hjälpa till vid behov.

För att ge alla lika tillgång till Internet och elektroniska databaser är det viktigt att biblioteket utrustar några av sina datorer med syntetiskt tal och förstora text. Om biblioteket ger brukarna möjlighet att använda ordbehandling bör taligenkänningsutrustning finnas tillgänglig för personer med läs- och skrivsvårigheter. Bibliotekets hemsida skall var lätt att läsa, med en klar och enkel layout, som är tillgänglig för alla grupper av brukare.

Ett nära samarbete med skolor och vuxenundervisning är viktigt när biblioteket utrustar sina datorer med program för brukare med läs- och skrivsvårigheter. Den snabba utvecklingen när det gäller anpassade datorer och programvara gör det troligt att många fler möjligheter snart kommer att utvecklas för människor med dyslexi.

Marknadsföring

När all bibliotekspersonal har utbildats om läs- och skrivsvårigheter och en lämplig samling media köps in inställer sig nästa fråga: Hur skall vi informera vår målgrupp om bibliotekets tjänster?

En person med dyslexi läser troligen inte den lokala tidningen, men hans familj och vänner gör det och de kan berätta om bibliotekets service.

Artiklar och annonser i lokala tidningar måste kompletteras med en broschyr om bibliotekets service till läshandikappade. Det är viktigt att denna broschyr – som all annan tryckt information från biblioteket – skrivs på ett lättläst språk. Broschyren skall finnas – inte bara på biblioteket – utan också på andra offentliga platser till exempel stadshuset, skolor, läkarmottagningar och lokala affärer (exempel på broschyr se bilaga 5).

En nära kontakt med den lokala pressen är ovärderlig liksom goda kontakter med lokala radio- och TV-stationer.

En **dyslexikampanj** kan organiseras på biblioteket i samarbete med den nationella eller lokala dyslexiföreningen och andra organisationer som sysslar med dyslexi. Utbildningar på alla stadier, fackföreningar och arbetsförmedlingar bör involveras i planeringen av kampanjen.

Föreläsningar om dyslexi, en ”marknadsplats” med informationsmaterial, demonstrationer av datorprogram för personer med läs- och skrivsvårigheter är exempel på aktiviteter som kan finnas med i kampanjen.

En dyslexikampanj kan också ha det goda med sig att politiker får upp ögonen för de många problem som dyslexi för med sig. Och biblioteket självt kommer att få stöd och goodwill för sina ansträngningar att förbättra förståelsen för dyslexi i samhället.

Det är inget tvivel om att det kräver en stor insats om man vill försöka skapa lika tillgång till information och kultur för människor med dyslexi i hela världen. Det är inte heller något tvivel om att man kan uppnå mycket genom att samarbeta med andra yrkesgrupper och med dyslektikerna själva. Man skall också veta att det kan ta lång tid innan dyslektikerna lärt sig att självklart använda biblioteket. Det krävs hårt arbete från bibliotekets sida – men det är värt det!

Bilaga 1

FN:s standardregler

Resolution antagen av Generalförsamlingen: 48/96. Sverige har förbundet sig att följa FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionshinder.

5. Tillgänglighet

Medlemsländerna ska införa handlingsprogram som gör den fysiska miljön tillgänglig, oavsett vilka eller hur stora funktionshinder människor har. Medlemsländerna ska också se till att personer med funktionshinder får tillgång till information och möjlighet till kommunikation.

6. Utbildning

Barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder ska ha lika möjligheter till utbildning på grundskole- gymnasie- och högskolenivå.

10. Kultur

Medlemsländerna ska se till att människor med funktionshinder kan delta i kulturlivet på lika villkor.

11. Rekreation och idrott

Människor med funktionshinder ska ha samma möjligheter till rekreation och idrott som andra.

18. Handikapporganisationer

Medlemsländerna ska erkänna handikapporganisationernas rätt att representera människor med funktionshinder. De bör också erkänna handikapporganisationernas rådgivande roll när det gäller att fatta beslut i handikappfrågor.

19. Personalutbildning

På alla nivåer ska det finnas lämplig utbildning för personal som deltar i planering och genomförande av program och service för människor med funktionshinder.

Bilaga 2

UNESCO:s Folkbiblioteksmanifest

Frihet, välfärd, samhällelig och personlig utveckling är grundläggande mänskliga värden. De kan bara förverkligas genom välinformerade medborgare med möjlighet att utöva sina demokratiska rättigheter och därigenom spela en aktiv roll i samhällslivet. Medborgarnas egna deltagande i utvecklingen av demokratin är beroende av en fullgod utbildning samt en fri och obegränsad tillgång till kunskap, tankar, kultur och information.

Folkbiblioteket som lokalt kunskapscentrum utgör en grundförutsättning för ett livslångt lärande, ett självständigt ställningstagande och en kulturell utveckling för den enskilde och för olika grupper i samhället.

UNESCO uttrycker i detta manifest sin tilltro till folkbiblioteket som en levande kraft för främjande av utbildning, kultur och information och som en viktig drivkraft i strävan efter fred och andlig utveckling.

UNESCO uppmanar därför stat, landsting och kommuner att stödja och att aktivt medverka i en utveckling av folkbiblioteksväsendet.

Folkbiblioteket skall som lokalt kunskapscentrum göra alla slag av kunskap och information lätt tillgänglig för sina användare.

Folkbiblioteket är till för alla, oberoende av ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan utnyttja det gängse utbudet, exempelvis språkliga minoriteter, personer med olika handikapp, patienter på sjukhus eller interna inom kriminalvården.

Samlingar och tjänster skall omfatta alla slag av lämpliga medier, förmedlade genom modern teknologi såväl som traditionellt material. Kvalitet samt anpassning till lokala förutsättningar och behov skall tjäna som grundläggande princip. Samlingarna skall spegla tidsanda och samhällsutveckling men skall också tjäna som minne för mänsklig strävan och fantasi.

Folkbibliotekens samlingar och utbud av tjänster skall inte vara föremål för någon form av ideologisk, politisk eller religiös censur och inte heller för kommersiella påtryckningar.

Folkbibliotekens huvuduppgifter är att verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur bland annat genom att:

- 1 Skapa och stärka läsvanor hos barn redan från tidig ålder
- 2 Stödja såväl självstudier som formell utbildning på alla nivåer
- 3 Erbjuder möjligheter till kreativitet och personlig utveckling
- 4 Stimulera barns och ungdomars fantasi och kreativitet
- 5 Främja kunskap om kulturarvet, förståelse för kulturen och insikt om vetenskaplig forskning och utveckling
- 6 Vara öppna för alla konstnärliga uttrycksformer
- 7 Främja kontakten mellan olika kulturer och stimulera en kulturell mångfald
- 8 Stödja muntlig berättartradition
- 9 Garantera medborgarna tillgång till alla slag av samhällsinformation
- 10 Tillhandahålla erforderliga informationstjänster för det lokala näringslivet, för organisationerna och för olika intressegrupper
- 11 Underlätta utnyttjandet av informationsteknologi och förbättra kunskaperna om dess användning
- 12 Ge stöd till och delta i alfabetiseringsprogram för alla åldersgrupper och vid behov ta initiativ till sådan verksamhet

Folkbibliotekens tjänster skall i princip vara avgiftsfria. Folkbiblioteken är ett samhällsansvar. De bör därför ha stöd i särskild lagstiftning och bekostas av allmänna medel. Folkbiblioteken bör ses som ett viktigt led i en långsiktig strategi för kultur, informationsspridning, utbildning och ökad läskunnighet.

För att säkerställa och främja en nationell samordning och samverkan inom biblioteksområdet bör statsmakterna genom lagstiftning och biblioteksplanering fastställa en nationell bibliotekspolitik. Denna bör grundas på en samsyn och en gemensam standardnivå. Nätverket inom folkbiblioteksområdet bör utformas med hänsyn till strukturen inom hela det allmänna biblioteksväsendet.

Ett handlingsprogram bör upprättas som utifrån lokala behov tydligt fastställer mål, prioriteringar och utbud av tjänster. Folkbiblioteket bör dessutom ha en effektiv organisation och skötas på ett fackmässigt sätt.

Folkbiblioteket bör samarbeta såväl lokalt och regionalt som nationellt och internationellt med berörda intressenter; exempelvis olika användargrupper och yrkeskategorier.

Folkbibliotekets tjänster skall vara tillgängliga för alla. Detta förutsätter att biblioteksbyggnaderna är centralt belägna, att lokalerna är anpassade för läsning och studier, försedda med lämplig teknisk utrustning och har tillräckligt öppethållande för att passa användarna. Detta innebär också att biblioteket genom uppsökande verksamhet skall erbjuda sina tjänster också till dem som inte själva kan komma till biblioteket.

Bibliotekets tjänster skall anpassas till lokala behov.

Bibliotekarien skall aktivt fungera som förmedlare av bibliotekets resurser. Grundutbildning och fortbildning för bibliotekarier är en förutsättning för en fullgod kvalitet på bibliotekets tjänster.

För att alla skall kunna ta del av bibliotekets samtliga tjänster bör det upprättas program för uppsökande verksamhet och för användarutbildning.

Beslutsfattare på alla nivåer, liksom hela biblioteksvärlden uppmanas härmed att verka för att de principer som formulerats i detta manifest omsätts i handling.

Manifestet är utformat i samarbete med International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).

(Översättning Statens Kulturråd)

Bilaga 3

Charter for the reader

(Texten återges på engelska eftersom någon officiell svensk översättning inte finns.)

”At the 23rd Congress of the International Publishers Association held in New Delhi, India, in January, 1992, the International Committee approved the following text which was later endorsed by UNESCO

-- Article 1: The Right to Read

-- Article 2: Opportunities for Reading

-- Article 3: Support and Encouragement for Reading

-- Article 4: Information and Cooperation on Reading

-- Article 5: Conclusion

Article 1: THE RIGHT TO READ

It is our conviction that books are outstandingly effective in transmitting knowledge and communicating ideas, that reading encourages the fullest development of thought and the participation of the citizen in society

And

Noting the widespread concern about educational standards all over the world and the failure to eradicate global illiteracy, giving rise to social deprivation,

WE REASERT THAT READING IS A UNIVERSAL RIGHT

Reading influences our lives in many aspects:

1.1 CULTURAL AND SCIENTIFIC

Reading, not only of books but of all printed texts, is the key to our cultural and scientific heritage and promotes international understanding and interest in other cultures.

1.2 SOCIAL

Effective reading is a prerequisite for full participation in modern society.

1.3 ECONOMIC

Reading skills make a key contribution to economic success. Industrial corporations invest large sums in training staff to improve their communication skills, especially reading. New technologies demand a wider range of literacy-related competencies, the lack of which seriously impedes progress.

1.4 DEMOCRATIC

In a democratic society, with a free exchange of information the printed word is an essential element in an individual's critical capacity. It is the most effective medium for ensuring that pluralist views are prevalent in that society. Democracy depends on well-informed people.

1.5 INDIVIDUAL CREATIVITY

Reading is crucial for an individual's personal development and his or her focus on the outside world and on other people. Reading is also a good leisure activity (it keeps the mind and imagination active) and, if necessary, provides the opportunity to escape from daily cares, to develop and refine one's inner life and keep on extending one's horizons. The development of imagination through books, from early childhood on, cannot be overestimated.

4.2 COOPERATION ON READING

The only way to make books and reading available to everyone, whatever their situation is for libraries, publishers, and booksellers to work in partnership, joining where necessary with various cultural, educational, and social organizations who engage in the promotion of reading. This alliance of public and private interests offers the best hope of fulfilling universal reading needs.

A reading environment should be created in all types and at all levels of society, beginning at pre-school age and extending through formal, non-formal and life-long education and embracing all types of reader

including new literates minority-language groups, immigrants, slow readers and those with poor eyesight.

Article 5: CONCLUSION

Books are the spiritual powerhouse of humanity – the resource that can enable humanity to face the future with confidence. Books need – books deserve universal interest and support.”

Bilaga 4

Dyslektikerna och biblioteken

Ur: Ekegren, Staffan: ”Det var ju inte dum jag var. 13 dyslektiker begär ordet.”

Publicerad 1996 av länsbiblioteken i Eskilstuna, Falun, Gävle och Örebro.

Under Dyslexikampanjen 1996-97 gav fyra länsbibliotek ut en bok om hur bibliotek möter dyslektikers behov. Människor med läs- och skrivsvårigheter besöker sällan bibliotek. De få som gör det ber inte ofta om hjälp. Ordet ”dum” tycks stämplat på deras pannor från en tidig ålder. Ett bibliotek tycks vara en plats där det är mycket svårt att dölja sitt handikapp.

Från bokens omslag:

”Här är tretton personer som känner sig dumma. Utan att vara det. De har läs- och skrivsvårigheter, handikappet som inte syns men ligger och skäms djupt i hjärtat hos hundratusentals. Skamligast är att gå till biblioteket. Men i ett hemligt experiment går de tretton till varsina bibliotek. Mötet konfronterar dem inte bara med sig själva, utan med ett samhälle som inte är skapt för dem.”

s. 97 -99

”Angelica, 21 år, vuxenstuderande:

Jag såg inte vilken rad jag borde vara på, jag kom inte i läsning.

Utan ett ord riktade han dataskärmen mot mig. Skulle jag titta? Varför? Gällde det böckerna jag hade frågat om?

Varsågod och läs och skriv upp dom böcker du vill ha, sa bibliotekarien sen.

Böcker? Som när jag var yngre och inte kunde klockan och frågade hur mycket klockan var. Då höll dom fram den och jag själv fick titta.

Men nu såg jag bara bokstäver, skärmen full. Hur skulle jag hinna?

När jag är ensam med såna här skärmar i lugn och ro, då brukar jag leta efter första bokstaven i efternamnet, och sortera ut just det bland boktitlar och förnamn och förlag och tryckår och allt. Måste jag läsa alltihop tar det evigheter.

Men nu den här skärmen, jag såg inte vilken rad jag borde vara på, jag kom inte i läsning. Ingen idé att försöka, jag skulle bara bli uppgjagad. Dum kände jag mig ändå.

Medan han höll skärmen riktad mot mig började han prata, prata och peka på Boris Lindkvists böcker; den senaste var från åttioåtta sa han. Jag låtsades förstå genom att titta och nicka mot stället han pekade. Det blir ju så av gammal vana, att låtsas när man inte förstår ett smack.

Peka nu på den bok du vill låna, sa han och verkade lugn, det är bra med en som lugnar. Inte en som gör negativ laddning, inte en som gör kaos.

Jaha, sa jag.

Han fortsatte att vara lugn, sen snäll, sen räknade han upp fem titlar som jag fick välja på, fast dom lät fler. Första och sista kom jag ihåg, vilken skulle jag välja? Kanske var listan i kronologisk ordning och det var ju Lindkvists senaste jag ville låna.

Jag bad honom skriva titeln på en lapp. Jag tittade på den och frågade var boken fanns i biblioteket. Han tog tillbaks lappen och skrev: ”Hylla B”.

Jag undrar fortfarande hur den ser ut.”

s. 12 – 15

”Roger, 42 år, sjukpensionär

Ska jag skita i det eller gå in?”

”Snart var jag framme vid biblioteket, satt och satt där i bilen utanför. Ska jag skita i det eller gå in tänkte jag, bibliotek var trånga och gamla med dåligt lampljus, och böcker som trängde sig på från golv till tak. Som i skolbiblioteket där magistern satt. Sen dess hade jag inte varit inne i ett sånt där, aldrig i livet.

Jag börjar stamma tänkte jag, det blir stopp i talförmågan. Bowlingbok. Kanske står det folk i kö som stirrar.

Jag kunde inte tänka fram vad jag skulle säga till bibliotekarien, det fick bli vad det blev bara jag kom in.

Så tog jag mod till mig.

Tog det till mig.

Jag fick en öppen känsla. Inte så mycket böcker, hyllorna stod lättare liksom och var mindre än när jag var liten. Inte så tätt inpå. Och fönstren var stora av dagsljus.

En gång var jag med på en kurs där alla skulle presentera sig för varandra, man skulle sätta sig längst fram och berätta om sig själv. Jag tänkte: jag skiter i det, det går åt helvete. Sen gick jag fram.

Det här går åt helvete, sa jag, jag kommer att stamma, jag kommer inte att säga någonting alls.

Då släppte det och gick hur lätt som helst. Men att gå rakt fram till en bibliotekarie och säga: jag är urdålig på att läsa, kan du hjälpa mig att hitta en bok om bowling.

Inte.

Måste gå runt i biblioteket först, titta lite, känna mig för, komma in.

Mest några ungdomar fanns det. Jag tyckte inte dom tittade på mig när jag gick fram till talböckerna, i centrum. Så lätt att kunna stå just mitt i biblioteket och titta på talböckerna. Jag säger centrum, att just talböckerna. Lätta att hitta och inte undanskuffade i ett mörkt hörn.

För i ett mörkt hörn skulle jag känt mig kollad: varför står han där borta i hörnet och kollar såna där böcker, han ser ju normal ut varför står han bland sånt?

Men nu var jag mitt i; jag menar där är man ju ändå, i alla fall, där går ju alla, där är man ingen speciell. En synskadad har ju sin käpp, en hörselskadad sin hörapparat, men mitt syns inte förrän jag skriver, förrän jag läser. Det blir så laddat, dom räknar med att det där kan man sen första klass, helst före, så dom kan skryta om sina intelligenta barn.

Men nu hade jag varit inne en stund och vant mig, kommit in. Det kändes öppet och fint, och talböckerna stod i centrum.

Nu måste jag fram.”

Bilaga 5

Dansk biblioteksbroshyr: ”Har du svårt för att läsa?”

Framsida:

Har du svårt för att läsa?

Välkommen till Sölleröds bibliotek, Danmark

Sidan 2:

Låna en lättläst bok...

Vi har många bra böcker för dyslektiker,
och andra som har svårt för att läsa –
både för barn och vuxna.

Vi har också böcker inspelade på band.

Lyssna på en talbok.

Du kommer att tycka om att lyssna på bra talböcker.

Du kan låna böcker i många olika ämnen, men också romaner.

Kom in och hämta en lista över böcker.

Det är gratis.

Sidan 3:

Lyssna på en inläst tidskrift...

Vi har säkert något du tycker om.

Du kan låna ljudkassetter om naturen, teknologi, historia, resor
och mycket annat.

Låt oss hjälpa dig att låna inlästa tidskrifter från andra bibliotek.

Det finns också broschyrer inlästa på band.

Du kan titta på dem på biblioteket.

Om vi inte har den talbok du vill läsa,

lånar vi in den till dig från Blindbiblioteket.

Sidan 4:

Låna tidningar på band...

Du kan lyssna på de lokala tidningarna på band.
Varje vecka gör biblioteket en tidning som vi skickar ut gratis.
Kom till biblioteket och lyssna på prov.
Vill du att vi läser in något till dig?
Har du något du inte kan läsa själv?
Ett brev? En beskrivning? En artikel? Eller något annat?
Kom bara in till oss.
Vi spelar in det till dig! Det är gratis.

Sidan 5:

*Vi väntar på dig.
Vi vet att många har svårt för att läsa.*

Och att det är nästan omöjligt för några.
Vi har många intressanta saker.
Det kostar inget att använda dem.
Kom in så får vi prata.
Vi hjälper dig att hitta böcker som intresserar dig.

Sidan 6:

Kom in och träffa oss på
huvudbiblioteket,
Holte Midtpunkt 23, 2 våningen

Vi ser fram emot att få träffa dig!

Uppsökande avdelningen
Gyda Skat Nielsen
Anne Bodil Chrisensen

Bibliografi

Böcker

Bergman, Lena: Talböcker för barn och ungdom: läsupplevelse, lästräning och kunskap. Av Lena Bergman och Cia Sutinen. TPB, 1997.

Bergman, Lena: Talböcker i grundskolan för elever med läs- och skrivsvårigheter: rapport från projekt 1990-1992. TPB, 1996.

Douhan, Britt: Att läsa med ögon och öron: Läs- och skrivsvårigheter i Västerbottens län 1996-2000. Ett samarbetsprojekt mellan Länsbiblioteket i Västerbotten, Förbundet mot Läs- och skrivsvårigheter i Umeå och Västerbottensdistriktet av Hem och Skola. Västerbottens Läns Landsting, 2001.

Duvner, Tore: Barnneuropsykiatri: MDB/DAMP, autistiska störningar, dyslexi. Liber utbildning, 1994. (Talbok)

Dyslexin i skolsamhället: hur kan vi hjälpa elever med dyslexiproblem? LR, 1996. (Talbok)

Ekegren, Staffan: "Det var ju inte dum jag var": 13 dyslektiker begär ordet. Länsbiblioteken i Eskilstuna, Falun, Gävle och Örebro, 1996.

Gillberg, Christopher: Dyslexi – vad är det? Av Christopher Gillberg och Maj Ödman. NoK, 1994. (Talbok)

Höien, Torleiv: Dyslexi: från teori till praktik. Av Torleiv Höien och Ingvar Lundberg. NoK, 1999. (Talbok)

IT-läromedel för dyslektiker: en förstudie. Skolverket, 1996. (Talbok)

Johansson, Marianne: Hur hjälper vi barn och ungdomar med dyslexi/läs- och skrivsvårigheter?: en undersökning av insatser från skola och bibliotek. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås.) Borås, 1997. (Talbok)

Lundberg, Ingvar: Att kunna lära sig läsa och skriva: barns väg till skriftspråket. Natur och Kultur, 2001.

Läsutveckling och dyslexi: frågor, erfarenheter och resultat. Redaktörer: Christer Jacobson och Ingvar Lundberg. Liber, 1995. (Talbok)

Madison, Sigrid: Dyslexi: vad är det?: Vad kan vi göra? Av Sigrid Madison och Judith Johansson. Lund, Madison läromedel, 1999. (Talbok)

Myrberg Mats: Att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. Skolverket, 2002. (Kan hämtas som pdf-fil från skolverkets hemsida: www.skolverket.se)

Seth, Irène: Dyslexi för föräldrar: en hjälp för dig som har barn med de läs- och skrivsvårigheter som samlas under begreppet dyslexi: en handbok. Av Irène Seth, Suzanne Heimdal och Eva Janson. Informationsförlaget, 1997.

Stadler, Ester: Dyslexi: en introduktion. Studentlitteratur, 1994. (Talbok)

Strömbom, Margareta: Dyslexi visst går det att besegra: en dyslektikers upplevelser och reflexioner. Carlsson, 1999. (Talbok)

Ödman, Maj: Även en vuxen kan ha svårt att läsa och skriva: en skrift om dyslexi. Av Maj Ödman, under medverkan av Bertil Persson. Utgiven i samarbete med Svenska dyslexistiftelsen. Stockholm, Johansson & Skyttmo, 1997. (Talbok)

Önnestam, Mona: När böckernas värld öppnar sig: dyslektiker berättar om talböckernas stora betydelse. TPB, 1998.

Information på Internet

Föräldraföreningen för Dyslektiska barn (FDB): www.fdb.nu

Förbundet Funktionshindrade med Läs- och Skrivsvårigheter: www.fmls.nu

Hjälpmedelsinstitutet: www.hi.se

Specialpedagogiska institutet: www.sit.se

TPB: www.tpb.se

Adresser till dyslexiföreningar

European Dyslexia Association, EDA
Bodenweg 21, CH-8406 Winterthur, Schweiz
e-post: eda@kbnet.co.uk, bertschinger@gmx.ch
www.bedford.ac.uk/eda/

Förbundet Funktionshindrade med Läs- och skrivsvårigheter, FMLS
Linnévägen 39, 120 48 Enskedegård
Tel: 08-665 17 00
Fax: 08-660 79 77
www.fmls.nu

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn (FDB)
Surbrunnsgatan 42 1 tr. ög, 113 48 Stockholm
Tel: 08-612 06 56
Fax: 08-612 33 77
e-post: dyslexi@fdb.nu

Svenska dyslexistiftelsen och Svenska dyslexiföreningen
Karolinska Institutet
Reziusväg 8, 171 77 Stockholm
Tel: 08-728 68 25
Fax: 08- 31 30 09
e-post: svenska.dyslexiforeningen@neuro.ki.se

Dyslexi är ett allvarligt handikapp i en värld som full av bokstäver. Därför att dyslexi är ett osynligt handikapp har många människor svårt att förstå en dyslektikers problem. Det är lättare att se och förstå en blinds eller rörelsehindrads svårigheter. Man kan inte se om en människa har problem med att läsa och skriva och det kan därför vara svårt att förstå att en dyslektiker behöver speciell service när han eller hon kommer in på biblioteket.

Det är bibliotekens plikt att hjälpa denna stora grupp funktionshindrade att få tillgång till information och kultur på samma villkor som andra medborgare.

ISBN 91-971498-3-7

